

האם הערכת היופי מולדת או תלויה בתרבות?

יערית בוקק-כהן

לבו של המתבונן וגורמות לו להביט בהן משך זמן רב יותר. שתי קבוצות מחקרים אלו מובילים לזניחת ההסבר התרבותי ומובילים למסקנה כי תפיסת היופי הנה מולדת ואינה מושפעת מלמידת קודים וסמלים תרבותיים.

טענתי היא שאיננו נולדים כ"לוח חלק", אלא שאנו באים לעולם מצוידים בידע גנטי הכולל בין השאר גם 'הנחיות' להערכת יופי. אם כך, הבה ונבחן מהן ההנחיות האלה, לאילו קריטריונים ליופי הן מכוונות אותנו ומדוע דווקא קריטריונים אלו ולא אחרים.

על פי הגישה האבולוציונית להתנהגות האנושית, תכונותיהם ודפוסי התנהגותם של בני האדם נבררו במשך מאות אלפי שנים על ידי שני תהליכים מקבילים: תהליך הברירה הטבעית ותהליך הברירה המינית. הברירה הטבעית היא התהליך של העברה דיפרנציאלית של גנים על פי התאמתם לתנאי החיים של הפרט. תכונות גופניות ודפוסי התנהגות אשר תרמו להישרדותו של האדם ורבייתו הועברו לדורות הבאים, היות שהפרטים שאופיינו בתכונות או התנהגויות אלה הצליחו לשרוד לפחות עד שהולידו ילדים. באופן כזה הלכו והתרבו מדור לדור הגנים הנושאים את התכונות האלה, עד שהפכו לנפוצים. לעומת זאת, פרטים אשר התאפיינו בתכונות שפגעו ביכולת הישרדותם או רבייתם התקשו לשרוד ולהעמיד צאצאים, לפיכך תכונותיהם עברו אמנם לדורות הבאים אולם רק במידה מועטה, יחסית לתכונות האדאפטביות (המסייעות להישרדות ורבייה).

התהליך השני שעיצב את תכונותיהם של נשים וגברים במהלך האבולוציה היה הברירה המינית. דארווין

מטרת מאמר זה הנה להתחקות אחר המנגנונים והתהליכים העומדים בבסיס הערכות היופי האנושי ושיפוטו. הבנת המנגנונים האלו מסייעת לפתרון חידות רבות בתחום היופי, כמו למה תווי פנים מסוימים נחשבים ליפים ואחרים לא? מדוע עיניים גדולות מוסיפות ליופיה של האישה ואילו אף גדול גורע ממנו? למה מותניים צרים נחשבים למושכים ואילו אגן ירכיים רחב מאוד אינו נחשב לכזה?

יש הטוענים כי מושגי היופי הם תוצרי התרבות, ובתור שכאלה הם משתנים מתרבות לתרבות ומחברה לחברה, ואף באותה חברה בנקודות זמן שונות. אם אכן מושגי היופי הנם תרבותיים היינו מצפים כי אנשים מתרבויות שונות ידרגו באופן שונה את יופיין של דמויות מצולמות; כמו כן, היינו מצפים שאנשים יעריכו דמות מסוימת כיפה ואחרת כלא יפה, רק לאחר שעברו את תהליך הסוציאליזציה והפנימו את הקודים והסמלים הקשורים לאידאל היופי בתרבותם. אולם ממצאי המחקרים החברתיים בתחום הערכת היופי מורים כי לא כך הוא: במחקרים בין תרבותיים רבים נמצא דמיון רב בדירוגי היופי שדירגו אנשים מתרבויות שונות את הדמויות המצולמות שהוצגו בפניהם. ממצאיו של מחקר נוסף, אשר נערך בקרב תינוקות, הביאו לפסילתו של ההסבר התרבותי: התינוקות אשר נבדקו בגיל שלושה חודשים, גיל בו עדיין אין השפעה תרבותית על שיפוטי יופי, הביטו במשך זמן רב יותר על הדמויות היפות יותר בהשוואה לדמויות הפחות יפות שהוצגו בפניהם. הנחת החוקרים הייתה שדמויות יפות מושכות את תשומת

נותנת יתרון בהשגת נקבות היא יכולה 'לגבור' על תכונה אחרת שיעילה יותר כלפי הסביבה. הברירה המינית מתארת אינטראקציות התנהגותיות בין בני מין (species) מסוים לבין עצמם, ללא התייחסות הכרחית לדרישות האקולוגיות. הברירה הבין-מינית פועלת באמצעות שכפול דיפרנציאלי של גנים (או הצלחה רבייתית דיפרנציאלית): הפרטים בעלי התכונות המועדפות על בני המין הנגדי זוכים ליותר הזדווגויות ולכן ליותר צאצאים; הברירה התוך-מינית פועלת בקרב בעלי החיים והאדם הן על ידי תחרויות ישירות והן באופן עקיף, באמצעות היררכיות חברתיות. הגברים מתחרים על עלייה בהיררכייה החברתית, ונשים נוטות להעדיף את הגברים גבוהי הסטטוס. בנוסף, גברים גבוהי סטטוס זוכים להזדמנויות רבות יותר למפגשים מיניים והפריות מחוץ למערכת הנישואין ולפיכך הצלחתם הרבייתית עולה על זו של חבריהם נמוכי הסטטוס.

בקרב בני האדם האבחנה בין הברירה התוך-מינית לבין-מינית אינה חדה וחד-משמעית כפי שהיא בקרב בעלי חיים. יש מידה רבה של טשטוש ההבדלים והתקרבות בין המינים, כך שניתן להבחין ב"בחירת הזכר": גם גברים מסננים בנות זוג פוטנציאליות ומבחינים ביניהן, וכן ניתן להבחין ב"תחרות בין נקבות": גם נשים מתחרות ביניהן על בני זוג מבוקשים, באמצעים שונים כמו יופי והתקשטות, פיתוי מיני, מתן טובות הנאה כלכליות ועוד.

אולם, תכונותיו של הפרט עצמו אינן מספיקות על מנת שיצליח בתהליך הרבייה ויעמיד מספר סביר של ילדים בריאים, בעלי סיכויי הישרדות ורבייה גבוהים. עליו למצוא גם בן זוג מתאים להולדה וגידול הילדים: בן זוג בעל גנים טובים, המסוגל וגם מעוניין להשקיע בילדים העתידיים להיוולד. במהלך מאות אלפי שנות האבולוציה נבררו בקרב בעלי החיים, ובכללם האדם, מנגנונים להערכת טיבם של בני זוג פוטנציאליים, באותו אופן בו נבררו התכונות עצמן; אנשים שבחרו בבני זוג בעלי תכונות המעידות על גנים טובים ויכולת ונכונות להשקיע בילדים, הצליחו להעמיד יותר ילדים מאשר אנשים שבחרו בבני זוג בעלי תכונות אחרות. המנגנונים הפסיכולוגיים והיוריסטיקות האינטואיטיביות שהנחו אותם, הועברו גם לילדיהם, וכך מדור לדור הלכה וגדלה נפיצותם הגנטית של מנגנונים אלו.

אם כך, התרחשה קור-אבולוציה של התכונות המעידות על ערכו של הפרט כבן זוג וכן של המנגנונים הפסיכולוגיים להערכת תכונות אלו. אבולוציה של

התכונות בלבד לא הייתה נמשכת ללא האבולוציה של המנגנונים להערכתן: אם התכונות האלה לא היו מוערכות על ידי בני זוג פוטנציאליים, אזי הפרטים שניחנו בהן אלו לא היו נבחרים ולא היו מביאים ילדים בשיעור כזה, שהביא להגדלת נפיצותן הגנטית. התכונות המעידות על גיל צעיר, בריאות ופוריות נעשו מועדפות במהלך הדורות וקיבלו את המשמעות של 'פה'. ניתן לסכם זאת במשוואה הבאה: יופי=מידע על בריאות, פוריות ונעורים. כל אחד מתווי הפנים ואיברי הגוף הנחשבים ליפים נושא עמו מידע על אודות גיל צעיר, ו/או בריאות תקינה ו/או פוריות. למידע זה בדבר גיל בן הזוג, בריאותו ופוטנציאל פריונו ישנם ביטויים רבים בגוף; אציג את מגוון הביטויים הללו בשלוש קטגוריות: פרופורציות ותווי הפנים, צבעי העור והשיער, וכן פרופורציות ואיברי הגוף.

מחקרים שהשוו את אידאל היופי ביחס לפנים הנשיות בחמש תרבויות שונות: בראזיל, ארה"ב, רוסיה, שבט האש ושבט ההיווי השתמשו בשיטה של דירוג יופיין של דמויות המוצגות בתמונות. במחקר זה ובמחקרים דומים רבים נמצא כי פנים נשיות יפות במיוחד מתייחדות בעיניים גדולות, אף קטן ושפתיים מלאות. שלושת תווי הפנים האלו מאפיינים את פניהם של תינוקות. החוקרים מדדו גם את פרופורציות הפנים בתמונותיהן של דוגמניות ומצאו כי הן דומות יותר לפרופורציות של תינוקות, בהשוואה לנשים שאינן דוגמניות. מסקנות החוקרים הן כי פנים הנחשבות ליפות הן כאלו, המציגות גיל צעיר בצורה מוגזמת ואף על-נורמלית. עם עליית הגיל חלים שינויים אנטומיים במידותיהם של תווי הפנים: האוזניים והאף גדלים, ואילו העיניים קטנות והשפתיים נעשות צרות. לכן אוזניים ואף קטנים מעידים על גיל צעיר יחסית, ובדומה לכך גם עיניים גדולות ושפתיים מלאות.

נשים יפות ניכרות גם בעצמות לחיים גבוהות, וכן סנטר ולסת צרים. ההורמון האחראי על עיצוב תווים אלו בגיל ההתבגרות הנו אסטרוגן – ההורמון הנשי. לפיכך קיומם של תווים כאלו בפניה של האישה מעיד כי לפחות בתקופת התבגרותה היה המאזן ההורמונלי בגופה תקין. בדומה לכך, גברים יפים מאופיינים בגבות עבות, וסנטר ולסת רחבים. ההורמון האחראי על עיצובם בגיל ההתבגרות הוא טסטוסטרון – ההורמון הגברי. קיומם של תווים כאלו בפניו של הגבר מעיד כי בתקופת התבגרותו היה המאזן ההורמונלי בגופו תקין.

ב-47 מבין 51 חברות שנחקרו במחקר בין תרבותי

